

Osallisuus turvaa hakevan reunaehdoissa

Hätämajoitusyksikössä asuvien nuorten miesten kertomuksia arjesta

Hätämajoitusyksikkö on välitila, jossa turvapaikanhakija odottaa tulevaisuuttaan. Toivoa pitävät yllä osallisuus, luottamukselliset suhteet ja kaiken perustana turvallisuus.

TURVAPAIKANHAKIJAT NÄKYVÄT yhä enemmän Suomen katukuvassa. Syksystä 2015 lähtien he ovat olleet mielenosoitusten aiheina ja poliittisten kannanottojen kohteina. Samalla kun keskustelu turvapaikanhakijoista suorastaan dominoi sosiaalista mediaa, turvapaikanhakijat itse harvoin saavat äänensä kuuluviin.

”MINUSTA TUNTUU, että kukaan ei näe minua, koskaan. Minusta tuntuu... Minä en... En ole tärkeä kenellekään, ainoastaan äidilleni maassani, ei muuta. En tunne mitään. Joskus minusta tuntuu, että en ole edes ihminen.” (Zain, turvapaikanhakija)

Tutkimuksemme haastateltu Zain ei edes koe olevansa olemassa Suomessa. Hänen kuvamansa osattomuuden tunne ei edistä dialogia eikä keskinäistä ymmärrystä yhteiskunnassamme. Yhteisymmärryksen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi Zainin ja muiden hänen kanssaan odottelevien ihmisten – naisten, lasten, nuorten ja miesten – äänet on otettava mukaan turvapaikanhakijoita koskevaan keskusteluun. Artikkelissamme keskitymme turvapaikanhakijoiden suureen enemmistöön, nuoriin miehiin (Migri 2017). Juuri heidän oikeuttaan turvapaikkaan on julkisessa keskustelussa kyseenalaistettu kenties eniten.

OSATTOMUUDEN TUNNE EI EDISTÄ DIALOGIA YHTEISKUNNASSAMME.

Hakemustensa käsittelyä odottaessaan turvapaikanhakijat asuvat yleensä vastaanottokeskuksissa, joissa heille järjestetään välttämätön toimeentulo ja huolenpito sekä mahdollisuuksien mukaan suomen tai ruotsin kielen opetusta. Kun vuonna 2015 nopeasti lisääntynyt turvapaikanhakijoiden määrä sai useiden vastaanottokeskusten majoituspaikat täyteen, perustettiin hätämajoitusyksiköitä. Esimerkiksi sairaala- ja koulurakennuksissa toimineet yksiköt tarjosivat väliaikaista majoitusta nimensä mukaisesti hätätilanteessa, kun missään muualla ei enää ollut tilaa.

Vastaanottokeskukset on usein suunniteltu tai remontoitu käyttötarkoitustaan varten, mutta hätämajoitusyksikköön muuttaessaan turvapaikanhakija voi saapua tilanteeseen, jossa arki, rutiinit ja materiaalit puuttuvat niin häneltä itseltään kuin vastaanottavalta laitokselta.

Tutkimuksemme kenttänä oleva hätämajoitusyksikkö perustettiin syksyllä 2015. Tilanne oli kaikille uusi: yksikön toiminta aloitettiin keräämällä kenkiä, sänkyjä ja soppakauhoja. Työntekijät ja asukkaat muodostivat yhdessä oman toimintakulttuurinsa ja omat rutiininsa. Yksikkö lopetettiin turvapaikanhakijatilanteen tasoittuessa kesällä 2016. Monet sen asukkaat, myös osa tutkimukseen osallistuneista nuorista miehistä, lähetettiin busseilla muualle Suomeen.

Elämää hätämajoitusyksikössä leimaavat vahvasti tilapäisyys, vaihtuvat ihmiset ja epävarmuus. Tässä tilanteessa on todellinen haaste saavuttaa hyvinvoinnin kannalta merkitykselliset tekijät, kuten osallisuus, yhteisöllisyys ja kuuluvuuden tunne.

Vastaanottokeskuksessa tai hätämajoitusyksikössä asuvalla ei ole lupaa aloittaa täysipainoista elämää maassa, johon hän on tullut. Lähtömaan poliittisen tilanteen vuoksi hän ei myöskään voi palata takaisin. Turvapaikanhakija voikin kokea olevansa ikään kuin ”ei-missään” (Suoranta 2011), menetetyt ja kuvitelun elämän välissä. Siksi on tärkeää selvittää, kuinka

etenkin nopeasti pystytettävissä hätämajoitusyksiköissä asuvien jokapäiväistä hyvinvointia voidaan edistää. Selvittämiseen kuuluu muun muassa se, mistä asioista turvapaikanhakijoiden tunne osallisuudesta muodostuu.

Keskitymme artikkelissamme turvapaikanhakijamiesten kertomuksiin osallisuudesta pohjois-suomalaisen hätämajoitusyksikön arjessa. Tutkimukseen haastateltiin kolmea irakilaista ja yhtä somalialaista turvapaikanhakijaa. Ennen haastatteluita tutkija Maria Petäjaniemi teki viisi kuukautta vapaaehtoistyötä hätämajoitusyksikössä: hän tutustui yksikössä asuvin arkeen ja turvapaikanhakijoihin itseensä, rakensi tutkimussuhdetta ja muotoili tutkimusotetta. Pitkä tutustumisjakso oli välttämätön, jotta tutkimuskysymykset vastaisivat asukkaiden toiveita ja tavoittaisivat heille tärkeitä aiheita.

Tutkimusta ohjasi kysymys, ”mikä näyttäytyy keskeisenä turvapaikanhakijamiesten kertomuksissa arjen osallisuuden kokemuksista”. Tarkoituksena ei ollut niinkään selvittää osallisuuden yhteiskunnallisia reunaehtoja vaan sitä, millaisena osallisuus näyttäytyy ja tulee kerrotuksi turvapaikanhakijamiesten arjessa. Tutkimuksen tarkoitus on tuoda turvapaikanhakijamiesten ääniä yksiköiden käytäviltä osaksi aiheesta käytävää laajaa keskustelua, mikä vastaa osaltaan eriarvoistuvan yhteiskunnan haasteeseen. Lisäksi luodaan katsaus elämään hätämajoitusyksikössä, joka on tutkimuksen paikkana uusi.

OSALLISUUS VÄLITILASSA

Turvapaikanhakijaksi määritellään henkilö, joka hakee kansainvälistä suojelua vedoten vainoon alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi (Migri 2016). Kymmenet miljoonat ihmiset ovat YK:n pakolaisjärjestön mukaan joutuneet viime vuosina pakenemaan kodeistaan sotia, vainoja, turvattomuutta ja konflikteja. Suomessa turvapaikanhakijamäärät ovat olleet 2000-luvulla pääosin 1 500–6 000 hakijaa vuodessa. Vuoden 2015 aikana Suomeen saapui 32 476 turvapaikanhakijaa, mikä rikkoi kaikki aikaisemmat ennätykset. (Sisäministeriö 2016.) Tilanne on tasoittunut, mutta nykyisten

TURVAPAIKANHAKIJAN ELÄMÄ ON IKUISTA NYKYHETKEÄ.

turvapaikanhakijamäärien perusteella voidaan olettaa, että pakotettu muuttoliike pysyy suurena: vuonna 2016 saatiin 5 657 uutta hakemusta, vuonna 2017 hakemusten määrä oli 4 704 (Migri 2017; Migri 2018).

Poliittisten selkkausten tai sodan takia kotimaastaan lähtemään joutuneet ihmiset säilyttävät usein aatteellisen, kulttuurisen ja henkisen kuulumuuden tunteen lähtömaahansa. Samaan aikaan heidän on yritettävä sopeutua ja muodostaa uudenlaista kuulumuuden tunnetta maahan, josta he hakevat turvapaikkaa. Tässä tilanteessa katsotaan sekä eteen- että taaksepäin. (Clifford 1997.)

Pitkä oleskelulupaprosessi voi aiheuttaa voimattomuutta tilanteessa, jota ei voi itse hallita. Sisällyksetön odotus (Vitus 2010), odotuksen pituuden epävarmuus (Mountz 2011), suhteiden luomisen vaikeus (Honkasalo 2016), oman tilan puute (Stretmo & Melander 2013), sijattomuuden tunne ja ikävä (Kuusisto-Arponen 2015) ovat esimerkkejä tekijöistä, jotka voivat heikentää elämänlaatua turvapaikkaprosessin aikana. Elämä on ikuista nykyhetkeä ilman mahdollisuutta tulevaisuuden suunnitteluun (ks. myös Könönen 2014).

Turvapaikanhakijoiden kokemuksista vastaanottokeskuksissa kirjoittaneet Juha Suoranta (2011) sekä Jennifer Hyndman ja Wenona Gyles (2011) puhuvat tästä ajasta 'varastointijaksona': asukkaita pidetään vastaanottokeskusten välitilassa ilman todellisia vaikutusmahdollisuuksia ja kotoutumisohjelmien ulkopuolella. Paradoksaalisesti turvapaikanhakijoiden odotetaan oleskeluluvan saatuaan kotoutuneen eli hankkineen itselleen suomalaisessa yhteiskunnassa tarvittavat taidot ja tiedot (Suoranta 2011). Turvapaikanhakijoiden hyvinvoinnille ja yhteiskuntaan kiinnittymiselle osallisuus tunteena ja käytännön mahdollisuutena jo välitilassa olisi äärimmäisen tärkeää, mutta se on osoittautunut vaikeaksi järjestää.

Osallisuuspuhe- ja tutkimus liitetään usein yksilöihin ja ihmisryhmiin, joiden osallisuuden mahdollisuuksissa ajatellaan olevan parantamisen varaa.

Osallisuus on laaja-alainen yksilön ja yhteisön välistä suhdetta kuvastava käsite, joka voi viitata muun muassa subjektien välissä muodostuvaan mahdollisuuteen toimia yhteisössä (Alanko 2013, 51) tai oikeuteen omaan identiteettiin ja arvokkuuteen osana ryhmää (Kuilakoski 2007, 13–14). Se voidaan jakaa sosiaaliseen ja poliittiseen osallisuuteen. Sosiaalinen osallisuus ilmenee yksilön ja yhteisön suhteissa, kun taas poliittiseen osallisuuteen sisältyy näkökulma kansalaisuudesta ja toimimisesta yhteisössä, joka pyrkii yhteisten asioiden hallitsemiseen ja hoitamiseen yhteistoiminnalla. (Kiilakoski, Gretschel & Nivala 2012, 14–18.) Samalla poliittinen osallisuus voi olla vastarintaa (Nivala & Rynnänen 2013, 24).

Vaikka pako lähtömaasta on usein osoitus aktiivisuudesta ja kantaaottavuudesta, heidän poliittinen osallisuutensa Suomessa on kansalaisstatuksen puuttuessa rajallista. Olemme silti nähneet esimerkkejä poliittisesta osallisuudesta vastarintana esimerkiksi Helsingin *Right to Live* -mielenosoituksessa ja ympäri maata järjestetyissä tukimielenosoituksissa inhimillisemmän ja ihmisoikeuksia kunnioittavan turvapaikkapolitiikan puolesta (esim. Yle Uutiset 3.12.2016).

Nähdyksi, kuulluksi ja hyväksytyksi tuleminen on osallisuuden perusta (Hanhivaara 2006, 32). Tunne arvostuksesta, merkittävydestä ja pätevydestä auttaa yksilöä toimimaan osana yhteisöä (Gretschel 2002, 90–91). Osattomuuden tunne voi syntyä, jos yksilö kokee olevansa taloudellisessa, sosiaalisessa tai kulttuurisessa marginaalissa – syrjäytettynä, kuulumattomissa. Turvapaikanhakijoiden osallisuuden tunnetta voivat heikentää muun muassa turvattomuus, rasismi, kielteiset kokemukset kulttuurisesta tai sosiaalisesta etäisyydestä tai ystävystymisen vaikeudesta (Malin 2011) sekä kieli- taidon puutteet (Siirto & Hammar 2016, 198).

Valtaosa turvapaikanhakijoista ja pakolaisista on kokenut Suomessa syrjintää tai väkivaltaa. Epäkunnioittava kohtelu, nimittely, sanalliset loukkaukset, uhkailu ja häirintä ovat yleisiä kadulla, kaupassa,

terveydenhuollossa, sosiaalitoimistossa, Kelan toimistossa, asunnonhankkimisprosessissa ja poliisin kanssa asioitaessa (Tuomola 2016, 141). Erityisen vaikeaan tilanteeseen joutuu turvapaikanhakija, joka on lähtömaassaan kokemansa vainon vuoksi tullut Suomeen ja päätyy uudessakin asuinmaassaan marginaaliin (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 13).

Osallisuutta ja osattomuutta ei kuitenkaan pidä ajatella toisiaan poissulkevinä ilmiöinä, sillä osattomuus yhdellä elämänalueella ei välttämättä tarkoita osattomuutta kaikilla elämänalueilla (Mattila-Aalto 2009, 22–23). Jos osattomuus ja osallisuus esitetään vastapareina, osallisuudesta voi tulla normatiivinen kategoria yksilöiden arvioimiseen sen sijaan, että sitä käytettäisiin yhteiskunnan rakenteiden kehittämiseen. Näin voi käydä esimerkiksi, kun vastaanotto-keskukset ja hätämajoitusyksiköt järjestävät työ- ja opintotoimintaa turvapaikanhakijoille. Työtoiminta voi olla esimerkiksi vastaanottokeskuksen siivousta, kunnostusta tai pihatöitä, kerhon ohjaamista tai avustavia tehtäviä asuinalueilla. Opintotoiminta on useimmiten suomen tai ruotsin kieleen tai suomalaisen yhteiskunnan toimintaan ja tapoihin tutustumista (Pakolaisneuvonta 2016). Jos turvapaikanhakija päättää olla osallistumatta työ- ja opintotoimintaan tai jos hän ei tilanteensa vuoksi jaksa siihen osallistua, häntä rangaistaan sosiaalietuuden pienentämisellä. Näin yritys ”osallistaa” muuttuu pakoksi tilanteessa, jossa turvapaikanhakija on jo menettänyt suurimman osan elämänhallinnastaan: mahdollisuuden oman kielen käyttöön, sukulaisuus- ja ystävyysapuun, työn avulla saatavaan toimeentuloon ja muuhun itsellisuuteen (Suoranta 2011, 75).

Ulkoapäin määrittelyn osallisuuden tavoittelu voikin olla ristiriidassa turvapaikanhakijan omaehtoisen osallisuuden kanssa. Turvapaikanhakijoilla, sekä lapsilla että aikuisilla (ks. Kohli 2011; Marucco 2017), on kuitenkin usein tahtoa ja tarmoa osallistua yhteiskunnan toimintaan: hankkia koulutus, koti, rahaa ja merkityksellisyyttä. Osallisuuden normittamisen sijaan onkin tärkeää tutkia ja kehittää osallisuuden mahdollisuuksia ja ehtoja, jotka turvapaikanhakijoilla poikkeavat valtaväestöstä. Tarvitaan tietoa turvapaikanhakijoiden omista arjen kokemuksista.

’Osallisuus välitilassa’ määrittellään tutkimukses-

samme ensisijaisesti kokemukseksi, jota yksilö rakentaa itse ympäröivän yhteiskunnan sallimissa rajoissa. Reunaehdot eivät määrittele kokemusta, mutta yksilö ei myöskään ole reunaehdoista vapaa rakentaessaan omaa osallisuuden kokemustaan.

TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimus sai alkunsa, kun tutkija Maria Petäjäniemi toimi hätämajoitusyksikössä vapaaehtoistoissa turvapaikanhakijoiden toiminnallisuuden edistämiseen perustuvassa ryhmässä. Viikoittaiseen ryhmään saivat osallistua kaikki halukkaat. Toiminnassa yksikön ihmiset tulivat tutuiksi tutkijalle, joka vietti yhdessä turvapaikanhakijoiden kanssa aikaa hätämajoitusyksikön käytävillä, keskustan kahviloissa ja silloin tällöin asukkaiden päivällispöydissä. Monet asukkaat jakoivat tarinoita arkisista asioista mutta myös ras-kaita menneisyyden kertomuksia.

Hätämajoitusyksikön arkea leimasi vahvasti myönteisyys. Musiikin ja kuvallisen ilmaisun keinoin tuotettiin paljon iloa: tanssittiin, laulettiin, soitettiin rumpuja ja naurettiin. Asukkaat, työntekijät ja vapaaehtoistyöntekijät keksivät tilanteeseen sopivia keinoja tehdä onnellisuutta paikkaan, jonka ilmassa häilyivät surun, ikävän, onnettomuuden ja osattomuuden eri sävyt.

Kun luottamussuhteet rakentuivat, Petäjäniemellä heräsi ajatus tutkimuksesta, jonka avulla saataisiin turvapaikanhakijoiden äänet kuuluviin yksikön käytävien ulkopuolella. Nousi kysymys, millaisena hätämajoitusyksikössä asuvat turvapaikanhakijat kuvaavat oman osallisuutensa: mihin he ovat osallisia ja miten he itse tuottavat omaa osallisuuttaan turvapaikkaprosessin sallimissa rajoissa. Englanninkieliset haastattelut koskivat osallisuutta, mutta tutkimuksessa ei käytetty mitään tiettyä osallisuus-termiä, kuten *participation* tai *social inclusion*. Esiyymmärrys aiheesta syntyi, kun Petäjäniemi tutustui haastateltaviin ja heidän elämäänsä. Kysymykset ja tavat kysyä puolestaan alkoivat muotoutua tutkijan oltua yksikössä viisi kuukautta.

Haastatteluita edeltävää jaksoa voidaan pitää etnografisena ajanviettona, jonka aikana ei ollut tarkoitus kerätä aineistoa vaan saada tuntumaa siihen,

JOKAINEN KERTOI KAIPAAVANSA TURVALLISUUTTA JA VAPAUTTA.

mitä tutkia ja missä tutkijan ja osallistujien intressit kohtaavat. Tuntuman hakemiseen investoitu aika on erityisen tärkeää, kun tehdään tutkimusta haavoittuvien ihmisryhmien kanssa, jolloin hyväksikäytön, toiseuttamisen ja puolesta puhumisen riskit ovat olemassa (Rastas 2005). Etnografisen lähestymistavan mukaisesti tutkimuksessa luotettavuus rakentui suhteessa osallistujiin. Tutuiksi tuleminen ja luottamus mahdollistivat intiimeistä ja henkilökohtaisista asioista keskustelemisen osana osallisuuden kokemusta. Haastatteluiden jälkeen vapaaehtoistyö jatkui vielä neljä kuukautta.

Varsinainen analysoitava aineisto kerättiin puolistrukturoituina yksilöteemahaastatteluina. Petäjaniemi kutsui tutkimukseen neljä hätämajoitusyksikössä asuvaa, tutkimuksesta kiinnostunutta ja riittävästi englantia osaavaa turvapaikanhakijaa. Tarkoitus ei ollut tuottaa yleistettävää tutkimustietoa vaan kerätä syvällistä, kerronnallista aineistoa.

Aineiston analyysissä ja tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa on otettu huomioon, että kielivaihtumus vaikuttaa tutkimustuloksiin, sillä englantia puhuvien turvapaikanhakijoiden osallisuuskokemukset todennäköisesti poikkeavat merkittävästi englantia puhumattomien turvapaikanhakijoiden kokemuksista. Tulkkia ei kuitenkaan haluttu käyttää ensinnäkään, koska ulkopuolisen läsnäolo olisi saattanut vaikuttaa siihen, mitä haastateltavat kokivat voivansa sanoa. Toiseksi haastattelija oli yhteisen kielen vuoksi pystynyt rakentamaan luottamussuhteen, joka mahdollisti syvähaastattelun sensitiivisistä aiheista.

Haastatteluun osallistui kolme irakilaista sekä yksi somalialainen mies, jotka olivat iältään 23, 27, 32 ja 39 vuotta. Kuten kaikki hätämajoitusyksikön asukkaat, kaikki tutkimukseen osallistujat olivat miehiä. Haastatteluhetkellä he olivat olleet Suomessa kuutisen kuukautta. Haastateltavien iät ovat melko

tyypillisiä tämän hetken turvapaikanhakijoille; tulojoiden enemmistö on nuoria aikuisia. Vuosina 2015 ja 2016 tulleista turvapaikanhakijoista lähes 60 prosenttia oli 18–34-vuotiaita (Migri 2017). Osallistujille painotettiin, että tutkimushaastatteluilla ei ollut mitään tekemistä esimerkiksi Maahanmuuttoviraston haastatteluiden kanssa. Haastateltujen nimet ovat pseudonyymeja.

Haastattelutilanteessa oli yksi haastateltava ja yksi haastattelija, Petäjaniemi. Ennen haastatteluja haastateltavien kanssa keskusteltiin tutkimuksen tarkoituksesta ja teemoista ja heitä pyydettiin kertomaan kokemastaan osallisuudesta, sen paikoista ja puutteesta. Itse haastattelussa kertomista tuettiin kysymyksillä. Tilanne pyrittiin pitämään keskustelunomaisena ja avoimena, jotta kertojat saattoivat rakentaa kertomuksensa vapaasti ja kuljeskella niissä. Tältä osin haastattelut mukailivat narratiivista menetelmää. Jotkin haastattelukysymykset muotoiltiin aiemman tutkimuksen perusteella. Turvapaikanhakijoiden osallisuuden keskeisiä ulottuvuuksia ovat yhteisöllisyys ja päätöksenteko (Kaukko & Wernesjö 2017), joten tunnukselliset haastattelukysymykset koskivat näitä asioita, jotta niistä voisi nousta kertomuksia.

Haastattelussa haastateltava rakentaa tarinaansa, muotoilee tietämystään ja todellisuuttaan haastattelijalle, joka on eri elämäntilanteessa ja esittää lisäkysymyksiä tästä tilanteesta käsin. Haastattelutilanteessa tuotettu kertomus ei siten pyri olemaan objektiivinen kuvaus minkäänlaisesta ulkoisesta todellisuudesta vaan ihmisten kokemusten tai tarinoiden välinen silta – ihmisen kertomus omasta elämästään toiselle ihmiselle, joka yrittää kuulla ja ymmärtää kertomusta.

Analyysin tavoite oli selvittää, mikä näyttäytyy keskeisenä turvapaikanhakijoiden kertomuksissa arjen osallisuuden kokemuksista. Petäjaniemi litteroi haastattelut, joita käsiteltiin yhtenä aineistona. Aineistolähtöisen analyysin keskeinen ohjaava kysymys oli yksinkertaisesti, ”mistä haastateltavat puhuvat, kun he puhuvat osallisuudestaan ja elämästään hätämajoitusyksikössä”. Aineiston irralliset kertomukset teemoiteltiin aiheittain, ja teemoja työstettiin Matthew B. Milesin ja A. Michael Hubermanin (1994) mallin mukaisesti, kunnes ne lopulta täsmentyivät viiteen eri pääteemaan: tulevaisuuteen,

läheissuhteisiin, mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöön, kohtaamiin suomalaisten kanssa ja merkityksellisyyden kokemuksiin. Jokaisen teeman yhteydessä haastateltavat puhuivat turvallisuudesta ja vapaudesta.

TURVALLISUUS JA VAPAAUS KAIKEN PERUSTANA

Tulevaisuuskuva, läheissuhteet, mahdollisuudet vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöön, kohtaamiset suomalaisten kanssa ja kokemukset omasta merkityksestä ovat toisistaan erottamattomia: esimerkiksi läheissuhteet ovat olennainen osa tulevaisuuskuva, ja kokemus omasta merkityksestä on sidoksissa omiin vaikutusmahdollisuuksiin. Eri ulottuvuudet onkin eroteltu toisistaan vain raportoinnin selkeyden vuoksi.

Jokaisessa kertomuksessa toistui turvallisuuden ja vapaudenkaipuu. Turvan ja vapauden puute olivat pakottaneet haastatellut lähtemään turvapaikanhakijoiksi. Keskusteluista saattoi tulkita, että ilman turvaa heillä ei olisi mitään, minkä päälle elämää rakentaa. Haastatellut painottivat Suomesta saatua turvaa ja vapautta hyvän elämän lähtökohdaksi.

”En pelkää, elän rauhassa, herään rauhaan. Tiedän mitä haluan, joten voin ajatella tulevaisuuttani.” (Mahammed)

”Minusta tuntuu, että määrään nyt itse omasta elämästäni. Olen niin onnellinen, että elän näin kuin nyt elän, ja voin tehdä mitä haluan. Eikä minun tarvitse tehdä mitä en halua. Joten ... Minusta tuntuu, että olen nyt oma itseni. Siltä minusta tuntuu.” (Mahammed)

Mahammedin kommentteista käy ilmi, kuinka vapauden- ja turvallisuudentunteet mahdollistavat esimerkiksi tulevaisuuden suunnittelun. Miehet voivat alkaa miettiä seuraavaa askelta elämässä. Mahammed koki olevansa oma itsensä nyt – vapaa ja määräämässä itse omasta elämästään. Hän kertoi, että kukaan ei enää pakottanut häntä mihinkään kuten menneisytydessä oli pakottanut. Lainaukset vahvistavat esimerkiksi yksintulleiden turvapaikanhakijalasten elämää tutkineen Ravi Kohlin (2011) havaintoa siitä, että turva-

paikanhakijoiden turvallisuus voi syntyä tavallisesta elämästä – riittävästä puitteista ja arjen rytmistä – ja että se on edellytys etenkin nuorten turvapaikanhakijoiden sopeutumisen ensiaskeliin (Kohli & Kauko 2018).

EPÄVARMUUS TULEVASTA

Miesten puhe tulevaisuudesta oli sävyiltään epä-tietoista. He tiedostivat elämänsä epävarmuuden: haastatteluhetkellä olemassa oleva ei välttämättä ollut enää huomenna samalla tavalla.

”[–] mutta en ajattele paljoa tulevaisuuttani, koska en ole varma saanko jäädä vai en. Siksi minua pelottaa tulevaisuus. Mutta yritän silti elää ihan normaalia elämää ja tehdä ihan normaaleja asioita.” (Kokab)

Epävarmoissa oloissa eläminen vie tulevaisuuden suunnittelulta pohjan. Ajatus tulevaisuudesta pelottaa turvapaikkapäätösten hylkäämisten yleistyttä. Tilanteen hauraudesta huolimatta miehet ilmaisivat haluavansa uskoa mahdollisuuteen onnesta. Usko omaan hyvään tulevaisuuteen oli tämänhetkisen elämän kannalta tärkeää.

”Mikä minulle on tärkeää Suomessa: saada lupa jäädä tähän maahan. Se on kaikista tärkein asia. On niin tärkeää, että voisin elää tässä maassa. En ole vielä ihan varma, voinko elää tässä maassa, koska minua ei ole hyväksytty ... Niin, haluaisin että Migri hyväksyisi minut. Se on minulle kaikkein tärkeintä.” (Mahammed)

Kaikki miehet kertoivat tavoitteistaan, suunnittelusta ja unelmistaan tulevaisuuden varalle. Tavoitteet perustuivat ajatukseen, että miehet saisivat jäädä Suomeen asumaan. Ensimmäinen askel oli oppia suomen kieli ja saada töitä tai kouluttautua lisää. Töiden saamisen kannalta merkitykselliseksi koettiin sosiaalisten suhteiden solmiminen suomalaisten kanssa. Useilla haastateltavista oli jo koulutus johonkin ammattiin.

”Ensimmäiseksi haluaisin oppia kielen, se on ensimmäinen tavoitteeni nyt.” (Mahammed)

OSALLISUUS VOI NÄKYÄ LÄHTÖMAAHAN JÄÄNEEN PERHEEN IKÄVÖINTINÄ.

”Ensimmäiseksi, jos he antavat minulle luvan jäädä tänne, alan etsiä töitä. Mutta tiedän, että se on vaikeaa. Mutta silti, haluan yrittää. [-] Ja... Minun tulisi yrittää luoda enemmän suhteita ihmisiin, koska Suomessa on vaikeaa saada työtä tai jotain, joten täällä pitäisi olla paljon ystäviä, jotta voisi saada töitä.” (Kokab)

”Minun suunnitelmani ovat... Minulla on yksi pieni suunnitelma. Haluan elää kuten, ehkä kuten sinä elät nyt. Kuten muut elävät. Haluan tuntea tämän kulttuurin. Haluan tavata uusia ihmisiä. Haluan mennä naimisiin tässä maassa, saada kunnin perheen. Sitä minä tulevaisuudelta haluan.” (Mahammed)

Lopulta haaveet kulminoituivat ajatukseen perheestä ja kodista – onnellisesta, tavallisesta, rauhallisesta elämästä Suomessa. Tavoitteet ja haaveet auttoivat haastateltuja selviämään välitulissa, jossa he sillä hetkellä elivät. Kaikki haastateltavat odottivat aikaa, jolloin he pääsisivät aktiivisesti elämään omaa elämänsä.

LÄHEISYYS POHJAA KUNNIOITUKSEEN

Turvapaikanhakijan läheissuhteet muodostuvat lähtömaahan jääneestä perheestä ja ystäväistä sekä uudessa maassa tärkeiksi tulleista ihmisistä. Useiden samankaltaisten kokemusten ansiosta hätämajoitusyksikön asukkaat voivat kokea ymmärtävänsä, miltä toisesta tuntuu. Yhteiset kokemukset eivät kuitenkaan tee heistä homogeenista ryhmää. Haastatteluista voi tulkita, että miesten läheissuhteet eivät olleet vielä lähellekään samanlaisia kuin kotimaassa, mutta mahdollisuuksien mukaan he yrittivät rakentaa jonkinlaista pysyvää tunnesidettä

uudessa maassa tutuiksi tulleisiin ihmisiin. Turvapaikanhakijoille kuten muillekin maahanmuuttajille uudet ihmissuhteet ovat tärkeitä (Kivijärvi 2015). Ne mahdollistavat emotionaalisen tuen ja kuulumisen tunteen vahvistumisen (Koistinen 2017; Honkasalo 2017).

”Olen niin tyytyväinen elämäni. Mutta kun ikävöi jotain, ei voi olla oikein onnellinen, ollenkaan. Mutta kun miettii menneisyyttä, pitää olla onnellinen siitä, miten elää nyt. Nyt olen onnellinen, mutta samaan aikaan en ole onnellinen, koska ikävöin poikaani. Se on ongelma, mikä minulla nyt on. Ainoa ongelma, mikä minulla on. Niin, elän aika hyvää elämää juuri nyt, en pelkää, elän rauhassa, herään rauhaan. Tiedän mitä haluan, joten voin ajatella tulevaisuuttani. Mutta jos ikävöi jotain, ajatuksissaan, ei voi olla onnellinen. Melkein ollenkaan. Se on se ongelma, ainoa ongelma, mikä minulla nyt on.” (Mahammed)

Osallisuudella on tapana kietoutua useaan paikkaan yhtäaikaaisesti, esimerkiksi ylijarajaisena kuuluvuuden tunteena. Turvapaikanhakijoiden erityisessä tilanteessa kietoutuminen ei kuitenkaan ole täysin ongelmatonta. Kuten Mahammedin tarinassa, osallisuus voi näyttäytyä ikävänä lähtömaahan jäänyttä perhettä kohtaan. Vaikka ikävä on tunnetta sosiaalisesta merkityksellisyydestä ja tarkoittaa, että menneillä kokemuksilla ja kaukana olevilla ihmisillä on merkitystä, se voi epävarmassa elämäntilanteessa tuntua kaiken kattavalta ja päättymättömältä (vrt. Kuusisto-Arponen 2016). Ikävää voivat paikata uudet suhteet, vaikka ne eivät vanhoja korvaakaan.

Yhteisöllisyys ja siihen liittyvä kuuluvuuden tunne ovat miesten kertomusten mukaan merkittäviä tekijöitä osallisuuskokemuksen kannalta. Miehet kertoivat sekä työntekijöiden että muiden asukkaiden välisestä yhteisöllisyydestä. He palasivat puheissaan usein toisen ihmisen kanssa koettuun yhteyteen. Yhteys läheisiin voi tuntua itsestään selvältä silloin, kun sitä ei joudu ajattelemaan, mutta merkityksen huomaa, kun yhteys puuttuu arjesta. Se mahdollistaa muun muassa avun pyytämisen, saamisen ja antamisen.

”Me tunnemme yksikössä vahvaa yhteenkuuluvuutta. Olemme asuneet siellä ehkä kuusi kuukautta nyt, joten olemme tehneet siitä kuin perheen, kaikki tuntevat toisensa. Niin, siellä on hyviä ihmisiä ja siellä on pahoja ihmisiä, mutta me koemme yhteenkuuluvuutta ja puhumme, olemme kuin perhe. Elämme nyt kuin perhe. Me olemme eri maista, eivätkä ihmiset ymmärrä toisiaan, mutta me elämme kuin perhe, he ovat hyviä. Meillä on hyvä siellä.” (Mahammed)

Useat haastateltavat puhuivat Mahammedin tavoin siitä, kuinka yhdessä eläminen teki heistä perheen. Oli helpompaa jakaa elintila ja sopeutua asumaan yhdessä aluksi tuntemattomien ihmisten kanssa, kun lähtökohtaisesti ajatteli kaikkien olevan tasavertaisia yksikön jäseniä. Mahammed määrätti omaan perheeseensä kuuluvan asukkaita, joista monet olivat samassa tilanteessa, mutta myös yksikön työntekijöitä.

”Voi tuntea yhteyttä toisen elämään. [--] Kun elää yhdessä monien ihmisten kanssa, ei ole koko ajan surullinen. Yksin eläminen tekee kaikesta vaikeaa. Kaikki uutiset, kaikki asiat jotka meihin vaikuttavat. Kun ollaan yhdessä ja ihmiset auttavat toisiaan, he aina auttavat minua ja minä heitä. Se on vähän kuin ... Me tulemme hyvin toimeen yksikössä.” (Kokab)

”Minulla on paljon ystäviä, ja paljon hyviä ystäviä siellä ... He, he kunnioittavat minua ja minä kunnioitan heitä, kuten ystävät tekevät. Meillä on hyvä siellä.” (Mahammed)

”[--] ja ne kaksi [samassa huoneessa] minun kansani, tunnen heidät. Tunnen heidät niin hyvin. Luotan heihin. Heillä on melkein kuin sama mieli. Me nukumme samaan aikaan, kuuntelemme musiikkia samaan aikaan ja tanssimme ... Suurin asia mitä meillä on, ja mistä pidämme toisissamme: kunnioitus.” (Yusuf)

Yksikön jäsenten keskinäinen kunnioitus mainittiin kaikissa haastatteluisa. Sitä pidetään yhdessä asumisen mahdollistajana ja lähtökohtana. Kunnioitukseen liittyy sopimus yhteisistä säännöistä ja niiden noudattaminen. Esimerkiksi joka päivä kello 15 oli yleisten

tilojen siivouksen aika, ja kaikki miehet osallistuivat silloin siivoukseen. Haastattelujen perusteella kunnioitus koostuu toisen ihmisen arvostuksesta, vastuusta, sitoutumisesta ja toimimisesta sovitun mukaisesti. Näillä ehdoilla miehet halusivat osallistua suomalaisen yhteiskunnan elämään.

MAHDOLLISUUDET VAIKUTTAA OMAA YMPÄRISTÖÖN

Päätös jättää kotimaa ja lähteä vaaralliselle matkalle ovat suuria asioita, joista turvapaikanhakija on itse vastuussa. Käytännössä hän vastaa itse kaikesta, niin hengissä pysymisestä kuin toivottuun määränpäähen pääsemisestä. Kun turvapaikanhakija saapuu kohde-maahan, hänen asemansa muuttuu rajusti. Uudessa tilanteessa lähestulkoon kaikki päätökset tehdään hänen puolestaan sijoituksesta ruoka-aikoihin saakka. Päätöksenteon rajallisuus ilmeni haastatteluisa etenkin suhteessa työhön ja yksityisytyteen.

”Riippuu siitä, millaisista päätöksistä puhumme. Tein jo yhden päätöksen. Tein päätöksen, etten ikinä tule poistumaan tästä maasta, kun vielä pelkään sitä, mitä olen aiemmin nähnyt. Haluan elää täällä niin pitkään kuin voin ja katsoa mitä tapahtuu. Mutta en usko, että voin tehdä päätöksiä juuri nyt, ehkä tulevaisuudessa voin.” (Mahammed)

Kaikki haastatellut toivoivat mahdollisuutta työskentelyyn. Kuuden kuukauden Suomessa olon jälkeen se olisi periaatteessa mahdollista, mutta käytännössä hyvin haastavaa. Työttömyys vähentää kokemusta siitä, että voi itse vaikuttaa omaan elämäänsä.

”Minun pitäisi tehdä töitä, oikeasti tehdä töitä. Se tekisi elämästä helpompaa. Koska nyt me vain istumme, ja valtio antaa meille rahaa ja se on tylsää. Se ei ole elämä, jonka haluan.” (Kokab)

Paikallaanolo koettiin vaikeaksi monestakin syystä. Tylsyyden lisäksi pysähtyneisyys saa ajatukset velomaan menneisyyden tapahtumissa ja voi hidastaa niistä yli pääsemistä. Työttömyys vähentää mahdollisuuksia harrastaa tai käyttää rahaa vapaa-ajalla. Työskentelemättömyys elannon eteen on monelle turvapaikanhakijalle periaatteellisesti ongelmallista.

AINOA YKSITYINEN PAIKKA ON OMA VUODE TAI PATJA LATTIALLA.

Yhtäkkinen pitkäaikainen toimettomuus voi johtaa tarpeettomuuden, irrallisuuden ja osattomuuden kokemuksiin.

”En voi jäädä tänne niin, että he vain antavat minulle rahaa. Se on paskaa. Haluan työskennellä rahojeni eteen. Ei ole hyvä, jos joku vain antaa minulle rahaa, ja minä vain nukun ja syön. Vihaan sitä.” (Zain)

”Yksikössä on paljon hyvää ja positiivista energiaa. Siellä on erilaisia ihmisiä: lääkäreitä, juristeja, insinöörejä, sähkömiehiä, tämän tyyliä. Suurin osa heistä, he osaavat tehdä jotain, tai että heillä oli hyvät työt Irakissa. Ja nyt he vain istuvat yksikössä jonkun vuoden tekemättä mitään.” (Yusuf)

Päätöksenteon rajallisuus näkyy asumisjärjestelyissä. Turvapaikanhakijoilla on päivisin paljon aikaa eikä välttämättä mahdollisuutta yksityisyyteen. Kuten vastaanottokeskuksissa ja hätämajoitusyksiköissä yleensä, tutkimuksemme miehet jakoivat huoneensa muiden asukkaiden kanssa. Ainoa täysin yksityinen paikka oli oma vuode tai patja lattialla. Kun puutetta on sekä fyysisestä että henkisestä tilasta, tulee helposti yhteentörmäyksiä.

”Joskus kun menen takaisin yksikköön, minusta tuntuu kuin olisin häkissä, tai jossain pahassa.” (Kokab)

Kokabin vertauskuva häkistä koskee päätöksenteon rajallisuutta ja useiden yksilöiden samanaikaista läsnäoloa tietyssä tilassa. Häkki herättää mielikuvan ahtaasta, ankeasta ja virikkeettömästä tilasta, jossa on hyvin vähän tilaa liikkuu. Kaikki haastatellut kuitenkin pitivät hätämajoitusyksikköä väliaikaisratkaisuna, eivätkä siksi kokeneet tarvetta suuriin muutoksiin.

Ratkaisuksi rajallisiin päätöksentekomahdollisuuksiin jotkut turvapaikanhakijat olivat löytäneet vapaaehtoistyön. He auttoivat ihmisiä esimerkiksi muuttamaan, kävivät vanhusten kanssa kävelyillä, kolasivat lunta tai järjestivät tapahtumia Suomen Punaisen Ristin kanssa. Toiset kävivät ala- ja yläkouluissa sekä lukioissa puhumassa muun muassa omasta kulttuuristaan. Vapaaehtoistyötä tehneet turvapaikanhakijat kokivat, että avoin keskustelu mahdollisti kulttuurien välisen ymmärryksen ja sosiaalisen integraation kasvun.

”On tärkeää, että... Jotkut perheet täällä ovat rasistisia tai jotain, ja meidän pitäisi tavallaan näyttää miten me käyttäydymme ja miten me... Jotain mikä meillä on yhteistä, me pelaamme jalkapalloa siellä ja he pelaavat jalkapalloa täällä, se on vähän niin kuin... Mekin olemme ihmisiä.” (Kokab)

”Täällä minusta tuntuu, että voin olla jotain, joku tärkeä. [--] Irakissa se on erilaista. Kaikki on erilaista. Eri ihmiset, eri hallitus, kaikki. Vähän kuin, jos yrität auttaa, joku sanoo ’Mitä tuo tekee, onko se tyhmä vai mitä?’ Mutta kun me olemme täällä, ja me yritämme auttaa. Ei. Joku arvostaa sitä, joku sanoo ’Kiitos paljon.’ Tiedätkö? Ne on ne erilaiset ihmiset. Ja hallitus. [--] Auttaminen tekee minut onnelliseksi. Kun minä tarvitsen jotain, esimerkiksi, ja sinä autat minua, se tuntuu hyvältä, onnelliselta. Joten miten muut ihmiset? Olen varma, että se on sama juttu. Joten toivon, että voin tehdä heidät onnellisiksi.” (Yusuf)

Vapaaehtoistyössä korostuvat yhteisöllisyyden kokemukset – auttamisen kautta vapaaehtoistyö vaikutti positiivisesti Yusufin onnellisuuteen. Onni puolestaan vaikuttaa kokemukseen osallisuudesta. Näin Yusuf rakentaa omaa onneaan ja yhteiskunnallista osallisuuttaan tilanteessa, jossa se on lähtökohtaisesti vaikeaa.

KOHTAAMISET SUOMALAISTEN KANSSA

Sillä, miten suomalaiset ottavat vastaan turvapaikanhakijan, on suuri vaikutus osallisuuden muodostumiseen. ”Suomi ei halua minua tänne” on lause, jonka

Petäjaniemi on kuullut kymmeniä kertoja. Se välittää vaikutelman, että Suomi yhteiskuntana ei halua kyseistä turvapaikanhakijaa elämään maaperälleen. Vaikutelma johtuu toistuvista negatiivisista kohtaamisista suomalaisten kanssa ja Maahanmuuttoviraston kielteisistä turvapaikkapäätöksistä:

”Ja niin, ihmiset täällä, jos he eivät oikeasti halua sinua, ja tämä ... Koko ajan minua hävettää se, että olen täällä. Tämä on tärkeä juttu, koska minun pitäisi olla siellä, minun maassani, ja rakentaa minun maatani. Ja tehdä jotain perheeni tai ystäväni tai valtion hyväksi tai mitä vain. Mutta ei minulla ollut muuta vaihtoehtoa, kuin olla täällä. Joten ... Se on vaikeaa. Matkalla sitä ajatteli, että täällä on kaikki ... Ihmisuus, ja että ihmiset ovat ihania ja lämpimiä ja sanovat ‘tervetuloa’ ja kaikkea. Mutta ei se aina niin mene. Jos minulla olisi vapaus valita, menisin takaisin. Mutta en voi ... Niin se on ...” (Kokab)

Omaa syyllisyyden tunnetta lisää joidenkin suomalaisten kielteinen asenne turvapaikanhakijoita kohtaan. Miehet kertoivat, että heidän oletuksensa Suomesta tai suomalaisten inhimillisyydestä eivät osuneetkaan täysin oikeaan. Heistä oli lähes mahdotonta tulla osalliseksi yhteisöön tai yhteiskuntaan, johon ei kokenut olevansa tervetullut. Myönteiset kohtaukset ja ihmisten yhdenvertainen kohtelu vaikuttivat luonnollisesti päinvastaisesti tunteeseen kuulumisesta.

”Joskus minusta tuntuu, että haluan mennä takaisin, vaikka saatan kuolla, jos menen. Mutta silti, tämä vaikuttaa minuun, koska mekin olemme ihmisiä. Kun täällä on ihmisiä jotka eivät hyväksy sinua. [...] Koska olet, he sanoivat meille, ‘olet ählämi ja olet ...’ jotain pahaa. Se tuntuu pahalta sisällä.” (Kokab)

”On niin tärkeää tuntea suomalaisia ihmisiä, koska kun elät tässä maassa, sinun täytyy saada ystäviä tästä maasta. Minulla ei vielä ole, mutta haluaisin saada ystäviä ja tietää mitä he tekevät ja mitkä heidän perinteensä ovat ja miten he elävät ja niin, kaikkea sellaista. Haluaisin saada hyviä ystäviä Suomesta.” (Mahammed)

Suomalaisiin tutustumisen mahdollisuuksiin vaikuttavat useat tekijät, kuten kielitaito ja luonteenpiirteet. Jotkut yksikön asukkaat viettivät päivittäin aikaa suomalaisten ystäviensä kanssa, toiset olivat parisuh-teessa suomalaisen kanssa. Uusia tuttavuuksia syntyi esimerkiksi harrastuksissa, yökerhoissa, kahviloissa ja vapaaehtoistoissa. Monet turvapaikanhakijat toivoivat silti merkittävämpiä ja pysyvämpiä ystävyys-suh-teita suomalaisiin.

KOKEMUKSET MERKITYKSELLISYYDESTÄ

Osallisuuden kokemuksen ja ylipäättään elämisen mielekkyyden kannalta on erityisen merkittävää tun-tea itsensä tärkeäksi – ryhmän, yhteisön tai yhteiskun-nan tunnustetuksi jäseneksi. Haastattelussa nousi esiin syviä merkityksellisyiden ja merkityksettömyy-den kokemuksia ja pohdintaa siitä, mihin merkityk-siin kiinnittää omaa identiteettiä uudessa tilanteessa.

”Joskus minusta tuntuu, kuin olisin suomalainen tai jotain, koska olen koko ajan menossa ... Käyn ulkona ja toisessa kaupungissa ja vierailen muissa vastaanottokeskuksissa ja monissa paikoissa tässä lähelläkin. Joskus minusta tuntuu, etten ole turva-paikanhakija ollenkaan, mutta joskus taas tuntuu, että olen oikeasti ihan paska tai jotain, siksi mitä he tekevät, mitä me ... Pahoja asioita ... Mutta sil-ti. Elän normaalisti. Ei muuta.” (Kokab)

Kokab koki olevansa henkisesti vastuussa joidenkin turvapaikanhakijoiden toimista. Kokab oli useaan otteeseen puhunut hänelle välittyneestä kielteisestä asenneilmastosta, joka helposti sijoitti hänet itsensä syyttä kielteisistä leimaa kantavien joukkoon. Hän itsekin epäroi pronominiin ‘he’ ja ‘me’ välillä. Oli absurdia puhua asiasta ikään kuin Kokab itse kuuluisi ‘heihin’, jotka tekevät ”pahoja asioita”, vain siksi, että hän on turvapaikanhakija. Kokabin kokema ilmapiiri kuitenkin sai hänet ajattelemaan, että tullakseen hyväksytyksi hänen pitäisi olla kuin suomalainen, ei pakolainen.

Eräs haastateltava pyysi jopa vertaamaan kä-siemme ihonväriä ja huomaamaan, kuinka poik-keuksellisen vaalea iho hänellä oli, ”kuinka näytän melkein suomalaiselta”, todistaakseen, ettei hän ole

samanlainen kuin muut turvapaikanhakijat. Kokabin esimerkki vahvistaa aiempien tutkimusten (esim. Malkki 2012) huomiota siitä, että vaikka samankaltaiset kokemukset voivat auttaa turvapaikanhakijoita ymmärtämään toisiaan ja luomaan siteitä toisiinsa, heitä ei voi määrittellä ryhmänä eikä yksilöinä heidän taustojensa perusteella. Oletukset universaalista ”pakolaisidentiteetistä” ruokkivat stereotyyppioita ja ovat tutkimuksemme haastateltujen miesten mukaan virheellisiä.

Turvapaikanhakijan status itsessään lisää kokemusta merkityksettömyydestä. Turvapaikkaa vasta haetaan, eikä sen tarvetta ole vielä hyväksytty, eivätkä monet yhteiskunnan tukiverkot siksi ole saatavilla. Jos hyvin käy, tukea on mahdollista saada yksikön muilta asukkailta, työntekijöiltä tai vapaaehtoisilta.

Kuten alla oleva haastattelukatkelma osoittaa, omasta merkityksettömyyden kokemuksesta on hyvin vaikea puhua. Syy voi olla siinäkin, ettei ole kehtää, joka kuuntelisi.

”Täällä minusta tuntuu, että en ole mitään.”
(Zain)

”Miksi?” (Haastattelija)

”Vain ... Minusta tuntuu, että kukaan ei näe minua, koskaan. Minusta tuntuu ... Minä en ... En ole tärkeä kenellekään, ainoastaan äidilleni maassani, ei muuta. En tunne mitään. Joskus minusta tuntuu, että en ole edes ihminen. Katso. Joskus ... Minä en ... Ei mitään.” (Zain)

[Pitkä hiljaisuus]

”Kerro minulle.” (Haastattelija)

”Ei mitään. Niin, vain äidilleni. Katso. Kun kerron sinulle tämän ... En muista, että olisin kertonut tätä kenellekään, vain sinulle. En tiedä miksi, miksi kerron tämän sinulle. Kerron vain miltä minusta tuntuu.” (Zain)

Osattomuus on näkymättömyyttä. Zain kokee, ettei häntä ole olemassa sille yhteisölle, johon hänen tulisi kuulua, Mahammed puolestaan tuntee ensimmäistä kertaa elämässään olevansa merkityksellinen. Suomessa hän kokee voivansa elää kuin ihminen, ihmisarvon mukaista elämää:

”En ole koskaan aiemmin ollut tärkeä, maassani. Mutta nyt minusta tuntuu, että elämäni on tärkeää ihmisille. Kun joku seuraa elämäni, kysyy mitä aion tänään tehdä, mitä tein eilen, mitä teen huomenna. Se saa tuntemaan, että olen tavallaan tärkeä ihmisille. Joten ... Erityisesti ne ihmiset, jotka työskentelevät yksikössä, jotka pitävät minusta huolta joka päivä, kysyvät elämästäni, kysyvät voinko hyvin. Se saa tuntemaan, että olen nyt tärkeä ihminen, ja minun pitää elää sen mukaisesti. Ja kaikkein tärkeintä Suomessa on, että voin elää kuin ihminen. Se saa minut tuntemaan itseni tärkeäksi tässä maassa.”
(Mahammed)

Kokemus omasta merkityksellisyydestä näyttäytyy kohtaamisessa toisen ihmisen kanssa, toisen ihmisen huolenpidossa ja välittämisessä – tunteessa, että on tärkeä. Mahammed kertoo olevansa nyt tärkeä ihminen, joten hänen täytyy ”elää sen mukaisesti”. Hän viittaa myönteiseen vaatimukseen, joka nousee esiin ihmisen kokiessa arvostusta: elämiseen hyvän ja oikean mukaisesti.

Sattumakin vaikuttaa osallisuuden rakentumiseen ja turvapaikanhakijan osallisuuskokemusten muodostumiseen. On sattumaa, mihin kuntaan tai kaupunkiin turvapaikanhakija sijoittuu ja millaiset työntekijät hätämajoitusyksikössä tai vastaanottokeskuksessa on. Merkityksellisyyden kokemukset eivät ole ennakoitavissa. Lopulta ratkaisevaa on, tunteeko turvapaikanhakija koskaan kuuluvansa sinne, minne päätyy.

OLLA TURVALLISEN PAIKAN HAKIJA

Tutkimuksemme tarkoitus on lisätä ymmärrystä hätämajoitusyksikössä asuvien turvapaikanhakijoiden osallisuuden kokemuksista selvittämällä, miten osallisuuden kokemus rakentuu turvapaikanhakijoiden kertomuksissa heidän arjestaan.

Artikkelissa kuvataan tutkimukseen osallistuneiden miesten elämää lähes vuoden ajan, syksystä 2015 kesään 2016, pakolaiskriisin ollessa akuuteimmillaan. Sittenmin tilanne on muuttunut niin yhteiskunnallisesti kuin haastateltujen miesten osalta.

TURVAPAIKANHAKIJAT LUOVAT TILAPÄISIÄ YHTEISÖJÄ.

Tuleva tutkimus seuraa, miten tähän tutkimukseen osallistuneiden ja muiden samassa tilanteessa olevien turvapaikanhakijoiden elämä, arki ja osallisuus ovat jatkuneet.

Kun haastatellut turvapaikanhakijamiehet kertoivat osallisuudestaan, he kuvasivat tulevaisuuskuvaansa, läheissuhteitaan yksikössä ja globaalisti, mahdollisuuksiaan vaikuttaa omaan välittömään ja laajempaan ympäristöönsä, kohtaamisiansa suomalaisten kanssa ja kokemustaan omasta merkityksellisyydestä.

Ensinnäkin tutkimuksen pohjalta voidaan sanoa, että ulkoa- tai ylhäältäpäin ei voi määritellä turvapaikanhakijan osallisuutta: haasteltavien kertomukset eivät kerro yhtä ja yksiselitteistä tarinaa siitä, mikälaista turvapaikanhakijoiden osallisuus on. Sen määrittelemisen sijaan olisi avattava lisää foorumeja, joilla turvapaikanhakijat voivat itse määritellä ja toteuttaa osallisuuttaan niin kuin heidän tilanteessaan tuntuu merkitykselliseltä.

Odottavan aika on pitkä, mutta artikkelissa esitellyt näkökulmat vahvistavat aiempia tuloksia (esim. Brun 2015; Mountz 2011; Rotter 2016; Vitus 2010; Kohli & Kauko 2018): turvapaikkaprosessin ei tarvitse olla passiivista tai tyhjää. Tutkimukseen haastatellut nuoret miehet halusivat käyttää ajan hyödyksi ja valmistautua osallisuuteen ja aktiivisuuteen sitten, kun yhteiskunta tarjoaisi heille siihen mahdollisuuden. Poliittista osallisuutta odotellessa sosiaalinen osallisuus, luottamukselliset suhteet ja turvallisuus pitävät yllä ihmisarvoista elämää ja toivoa tulevasta.

Toiseksi 'turvapaikanhakija' kertoo jo käsitteenä, että haetaan paikkaa olla, eikä edes mitä tahansa paikkaa vaan turvallista paikkaa. Kertomukset kuvaavat, kuinka turvapaikanhakijat etsivät fyysisen paikan lisäksi paikkaa ihmisenä sekä globaalisti että monien uusien yhteisöjen sisällä. Oman turvallisen paikan rakentamista horjuttavat useat kokemukset,

joissa turvapaikanhakija on tullut väärin kuulluksi, nähdyksi ja kohdelluksi yleisen, marginalisoivan kategorian edustajana. Tutkimus vahvistaakin aiempia tuloksia, joiden mukaan turvapaikanhakijat kokevat, että päästäkseen mukaan suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisten kenttien keskiöihin olisi syytä olla etnisesti suomalainen tai ainakin niin suomalainen kuin mahdollista (Kivijärvi & Harinen 2009, 77; Ahponen 2009, 97). Turvallista paikkaa ja omaa osallisuuttaan siinä rakentava turvapaikanhakija aloittaa uuden elämänsä todistamalla ympäröivälle yhteiskunnalle ihmisyytensä. "Mekin olemme ihmisiä", Kokab sanoo haastattelussa.

Kolmanneksi tutkimuksessa turvapaikanhakijan turvallinen, vahvistava yhteisö muodostui pitkälti muista turvapaikanhakijoista: ihmisistä, joiden kokemukset tähänastisesta elämästä olivat jokseenkin samankaltaisia. Turvapaikanhakijat luovat tilapäisiä yhteisöjä, joita on kuvattu termillä *communitas* (Turner 2007/1969). Tilapäinen yhteisöllisyys ylittää etniset rajat; sitä vahvistaa jaettu kokemus paosta ja uuden odotuksesta. Keskinäiset vahvat siteet eivät kuitenkaan haitanneet suomalaisiin tutustumista tai sopeutumista, vaan pikemminkin suomalaisen seuraan hakeuduttiin usein juuri yhdessä, mikä helpotti vuorovaikutusta. Kollektiivinen ymmärrys puolestaan rakoili tilanteissa, joissa samaan viiteryhmään kuuluva ei käyttäytyntykään oman moraalin mukaisesti. Joidenkin tekemät pahat teot tuntuvat itsessä, vaikka ainoa yhdistävä tekijä olisi sana 'turvapaikanhakija'.

Viimeisenä huomiona nostamme esiin sen, että tutkimukseemme haastatellut miehet olivat läheneet kriisialueilta omasta tahdostaan. Vaikka he kertovat, että entisestä luopumiseen liittyy haikautta ja surua, uuden elämän kynnyksellä siihen sekoittuu iloa, innostusta ja toivoa (Rotter 2016).

Maahanmuuttajien kulttuurisia välitiloja ja irrallisuutta kuvataan usein juuri-metaforan avulla (ks. esim. Herranen & Kivijärvi 2009, 175). Yhden näkökulman mukaan maahanmuuttajat määrittävät juuriltaan revityiksi, sillä vanhat yhteisösiteet ovat katkenneet eikä uusia ole vielä kasvanut tilalle (ks. esim. klassiset ajatukset paikan ja identiteetin suhteesta Kibread 1999). Juurilta repiminen kuvataan

traumaattiseksi: ”juurtumaton” maahan muuttanut on vaille turvallista yhteisöä, jonka osaksi hän voisi itsensä kokea. Tällaista ajattelua sovelletaan myös syrjäyttäviin ajatusmalleihin maahanmuuttajista, jotka eivät juurettomuutensa vuoksi kuulu Suomeen.

Vaihtoehtoisen näkökulman esittää erityisesti pakolaisuutta ja ihmisten ylirajaista liikkuvuutta tutkinut Liisa Malkki (2012), joka huomauttaa, että juurilta ”repiytyminen” voi olla ihmisen oma valinta ja vapauttava kokemus, etenkin jos juuret ovat olleet mädässä maassa. Mahammed toteaaakin: ”Niin, elän aika hyvää elämää juuri nyt, en pelkää, elän rauhassa, herään rauhaan.”

Tutkimusta ovat rahoittaneet Suomen Kulttuurirahaston Pohjois-Pohjanmaan rahasto ja Oskar Öflundin säätiö.

MARIA PETÄJÄNIEMI
KM, väitöskirjatutkija
Oulun yliopisto

MAIJA LANAS
KT, dosentti, tutkija
Oulun yliopisto

MERVI KAUKKO
KT, lehtori
Monash University, Australia

LÄHTEET

- Ahponen, P. (2009). Muunmaalaisista nuorista monikulttuurisiksi kansalaisiksi – yhteenveto tulkinnoista. Teoksessa Harinen, P. & Honkasalo, V., Souto, A.-M. & Suurpää, L. (toim.) *Ovet auki! Monikulttuuriset nuoret, vapaa-aika ja kansalaistoimintaan osallistuminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 94–98.
- Alanko, A. (2013). *Osallisuusryhmä demokratiakasvatuksen tilana – tapaustutkimus lasten ja nuorten osallisuusryhmien toiminnasta Oulussa*. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Brun, C. (2015). Active Waiting and Changing Hopes: Toward a Time Perspective on Protracted Displacement. *Social Analysis*, 59 (1), 19–37.
- Clifford, J. (1997). *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gretschel, A. (2002). *Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin*. Jyväskylän yliopisto, Studies in Sport, Physical Education and Health, 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hanhivaara, P. (2006). Maailmaa syleilevä osallisuus – osallisuuden suhde kouluun. *Nuorisotutkimus* 24 (3), 29–38.
- Herranen, J. & Kivijärvi, A. (2009). Monikulttuurinen yhteisöllisyys: yhteyden ehdot ja tilat. Teoksessa Filander, K. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikukasvatuksen 48. vuosikirja*. Jyväskylä: Kansanvalistusseura, 159–186.
- Honkasalo, V. (2017). Participation requires safety, real listening, friendship networks and knowledge. Teoksessa Honkasalo, V., Maiche, K., Onodera, H., Peltola, M. & Suurpää, L. (toim.) *Young People at Reception Centres*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Hyndman, J. & Giles, W. (2011). Waiting for What? The Feminization of Asylum in Protracted Situations. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography* 18 (3): 361–379.
- Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. (2004). Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

- Kaukko, M. & Wernesjö, U. (2017). Belonging and participation in liminality. Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood: A Journal of Global Child Research* 24 (1).
- Kibread, G. (1999). Revisiting the debate on people, place, identity and displacement. *Journal of Refugee Studies* 12 (4): 384–410.
- Kiilakoski, T., Gretschel, A. & Nivala, E. (2012). Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Helsinki: Nuorotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 118, 9–33.
- Kiilakoski, T. (2007). Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) *Lasten ja nuorten kunta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 77, 8–23.
- Kohli, R. & Kaukko, M. (2018). The management of time and waiting of unaccompanied asylum seeking girls in Finland. *Journal of Refugee Studies*. <https://doi.org/10.1093/jrs/fex040>.
- Kohli, R. (2011). Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. *Child Abuse Review* (20), 311–323. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/car.1182/epdf> (28.3.2016).
- Koistinen, L. (2017). Vastaanottokeskukset, onnistuneet käytännöt ja turvapaikanhakijoiden kokemukset. Teoksessa Jauhiainen, J. S. (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, 49–64.
- Kuusisto-Arponen, A. K. (2015). Ajatuksia myötätunnosta ja kivusta. *Terra* (127) 2, 83–89.
- Könönen, J. (2014). Pidetäly elämä – Rajat prekaarisuutta tuottavana instituutiona. *Oikeus* (43) 2, 172–191.
- Malkki, L. (2012) *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Huttunen, L. (suom.). Tampere: Vastapaino.
- Malin, M. (2011). Maahanmuuttajien terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2), 201–213.
- Marucco, C. (2017). Turvapaikanhakijoiden arkipäivä. Teoksessa Jauhiainen, J. S. (toim.) *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, 85–102.
- Mattila-Aalto, M. (2009). *Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista*. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81/2009. Helsinki: Yliopistopaino. http://www.kuntoutussaatio.fi/files/159/Kuntoutusosallisuuden_diagnoosi.pdf (14.5.2016).
- Migri (2016) *Turvapaikka Suomesta*. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen (23.4.2016).
- Migri (2017). Tilastot. <http://www.migri.fi/tietoa/virastosta/tilastot> (8.6.2017).
- Migri (2018). Tilastot. <http://tilastot.migri.fi/#decisions> (14.1.2018).
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mountz, A. (2011). Where asylum seekers wait: feminist counter-topographies of sites between states. *Gender, Place Culture: A Journal of Feminist Geography*. 18 (3).
- Nivala, E. & Rynnänen, S. (2013). *Kohti sosiaali-pedagogista osallisuuden ideaalia*. Sosiaali-pedagoginen aikakauskirja. Vuosikirja 2013. <http://www2.uef.fi/documents/1381035/2330652/nivalaryyn%C3%A4nen2013.pdf> (4.6.2016).
- Pakolaisneuvonta ry (2016). <http://www.pakolaisneuvonta.fi/?lid=66> (4.6.2016).
- Rastas, A. (2005). Kulttuurit ja erot haastattelu-tilanteessa. Teoksessa Ruusuvoori, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rotter, R. (2016). Waiting in the asylum determination process: Just an empty interlude? *Time & Society*, 25 (1), 80–101.
- Sisäministeriö (2016). <http://www.intermin.fi/fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat> (23.4.2016).
- Siirto, U. & Hammar, S. (2016). Kotouttava työ pakolaisina Suomeen muuttaneiden parissa. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 189–212.
- Stretmo, L. & Melander, C. (2013). *Får jag vara med? Enfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp*. Göteborg, Forskningsbaserat utvecklingsarbete.
- Suoranta, J. (2011). *Vastaanottokeskus*. Helsinki: Into.
- Tuomola, P. (2016). Pakolaisten terveysriskit. Teoksessa Gothóni, R. & Siirto, U. (toim.) *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 139–158.
- Turner, V. W. (2007, alkuteos 1969). *Rituaali: Rakenne ja communitas*. Forde, M. (suom.). Helsinki: Summa.
- Vitus, K. (2010). Waiting time. The de-subjectification of children in Danish asylum centres. *Childhood-A Global Journal Of Child Research; Child.-Glob.J.Child Res.*, 17 (1), 26–42.
- Yle Uutiset. (2016). Satoja turvapaikanhakijoita Helsingin keskustaan koonnut mielenosoitus sujui rauhallisesti. <http://yle.fi/uutiset/3-9332968> (7.6.2017).